

Дар'я ЛИСЬ, д-р філософії, ст. викладач
Андрій БОРОГАН, студент
Іван КУДРЯШОВ, студент
Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна, e-mail: lys.daria@op.edu.ua

DIGITAL-АНТРОПОЛОГІЯ У СУЧАСНІЙ БІОТЕХНОЛОГІЇ ТА КУЛЬТУРІ В ЕПОХУ РОЗУМНИХ МАШИН

Анотація. Сьогодні антропологія майбутнього розглядається у критичних дискурсах біотехнологій. У західних формах вона виявляється як проблема не здійснених гуманістичних принципів щодо «підвішених суб'єктів модерності», чий тіла є потужними маркерами відмінності, асиміляції, відгородження, протистояння. Крім цього, осмислення нового світу, пов'язаного з появою комп'ютерних технологій, ставить людину перед питанням: як нелюдські суб'єкти, що з'явилися в результаті технологічної діяльності людини, наприклад, програмована матерія, симбіотичні форми та гібриди, породжують нову системну цілісність, де людині відводиться вже не найважливіша роль? Виникає розрив між доступними, історично сформованими засобами опису буття людини традиційної епістемології і реальним досвідом життя, що ускладнюється, в перманентно мінливому світі.

Ключові слова: цифрова антропологія, цифрова культура, цифрова цивілізація, цифрова революція, віртуалізація, біотехнології, розумні машини.

Актуальність дослідження

Людське тіло тісно асоціюється з машиною, з автоматом, яким воно схоже. У XVII столітті Декарт стверджував: «Я припускаю, що Тіло не що інше, як якась статуя чи машина, зроблена з землі, що Бог формує все навмисно...» [1]. Коли ми навчимося керувати тілом-машиною, тоді, можливо, ми вирішимо проблему життя та смерті, відсунемо смерть. Цим пояснюються невпинні пошуки морального часу. Спроби зловити момент смерті всередині живого тіла. Саме тоді, з появою образу мертвого тіла починає обґрунтовуватися розрив, дистанція між мислячою, розумною істотою і тією тлінною, тісною складовою, яка має бути підконтрольна з боку Cogito, тобто «той, хто мислить, існує – я мислю; отже, я існую» [1]. Коли можливий абсолютний контроль за тілом? Коли тіло відтворюватиметься цією контролюючою інстанцією, тобто. тіло має бути машиною. З переходом до новітнього часу, з появою нових технологій проблема відновлення цілісності скаліченого тіла вирішується штучною добудовою, тим самим досягається компенсація загубленої людської тілесності. Однак, сьогодні ми стикаємося з новою проблемою – з процесом руйнування єдиного генотипу у галузі технічної озброєності людини. Йде процес із неймовірно наростаючою швидкістю – процес заміності частин людського тіла – процес протезування всіх форм чуттєвості.

Мета дослідження

Дослідити прорив у комп'ютерних технологіях, що перетворює практично всі сегменти соціокультурної інфраструктури і становить основу людської ідентичності в інформаційному суспільстві. Тобто, фактично сучасна людина складається із штучних протезованих ділянок. Це не лише зовнішні гаджети, наприклад, телефони, смартфони, комп'ютери, що продовжують людську тілесність, не тільки зовнішнє протезування, а й внутрішнє, коли мікроелементи імплантуються всередину людини, наприклад, кардіостимулятори, нові підсилювачі зору та слуху, біокожа тощо. Розглядається найважливіший із підходів соціокультурного та технологічного розвитку, які радикально змінилися за історично надзвичайно короткий період часу, який знадобився для переходу до сучасного інформаційного суспільства. Наступні обмеження у розвитку цифрових технологій неминуче загальмують загалом зростання темпу соціокультурних та технологічних трансформацій, драйвером яких ці цифрові технології є.

Основні матеріали досліджень

Сучасний людський тілесний досвід перебуває в історичному часі. Тіло людини – це культурний конструкт, який постійно виробляється. Кожна епоха, кожен історичний час, якимось чином намагається нейтралізувати цей тілесний початок. Представити людину як самоорганізований центр, який контролює тіло. По суті, вся історія існування, вся історія антропології пов'язана з тим, наскільки ми можемо керувати тілом, як ми можемо його контролювати [2]. При переході від Античності до Середньовіччя аскетика формується як умертвіння плоті, коли контроль над тілом посилюється. У Новий час, у період формування картезіанської цивілізації, ми спостерігаємо

становлення системних, продуманих і глибоких концепцій світу. У цих нових структурах, у системі картезіанської філософії формується нова фізіологія, яка згодом послужить фундаментом сучасної фізіології як науки. Саме Рене Декарт закладає такі теми як «его», «божевілля» та найцікавіше – «відповідальність» – тема відповідальності мислячої істоти, яка піддає себе абсолютному і радикальному контролю. Якщо, спробуємо побудувати той інтелектуальний ландшафт, відтворити той сьогодні невидимий фон, під егідою якого відбувалося формування картезіанського розуміння тіла та її ставлення до феноменології тілесності, це буде образ-конструкт мертвого тіла. До епохи Нового часу такого конструкту немає.

Дуже важливо зафіксувати момент, коли можна зупинити життя, тому що з'являється надія на зворотний процес регенерації, відновлення та поживлення тіла, що остигає. Термін «воскресіння», навантажений безліччю релігійних смислів, замінюється терміном «реанімація». Тут вже проглядається амбівалентність сенсу цього терміну: чи це закріплення духу (animus) за тілом, чи, можливо, це викликання душі (anima), що залишила тіло? Спіймати смерть означає зрозуміти, що таке життя. Звідси бере початок тема реанімації і вся міфотворча індустрія, яка починається від Франкенштейну і триває до Термінатору та світу кіборгів, цієї остаточної абстракції, втіленої в апокаліпсисі Зоряних війн [3].

Саме з Декарта розпочинаються спроби репрезентації тіла – тіла неживого, тіла, яке може виставлятися та досліджуватися як об'єкт. Цей потужний картезіанський хід від тіла до об'єкту продовжує розвиток у нових практиках медицини, психології, антропології, етнографії. На початку XX ст. програма експериментів над людьми була заявлена лікарями як символ їхньої влади. Це породило страхи та фантазії, які знайшли відображення у літературі того часу [1].

З кінця XIX ст. починається нова епоха – епоха руйнівних війн, які принесли величезні людські жертви. Криваві парадокси історії, війни, нерозумні тенденції у розвитку цивілізації наприкінці XIX і на початку XX ст. оголили феномен тіла скаліченого.

З'являється новий феномен – це тіло, травмоване жахами війни. Тіло з порушеною цілісністю, пов'язане з неповноцінністю життя, з нестачею буття. Вже наприкінці XIX ст. в ідеологічних системах відбувається відмова уявлення тіла-об'єкту, вписаного в космічний порядок, тому, що людина не може утримувати і контролювати те, що раніше підпорядковувалося її розуму.

Рентгенівський знімок стає новим символом епохи, об'єктом любовного фетишизму. Що потрібно зробити, щоб покласти край болю? Біль асоціюється з тілом. Тіло, позбавлене свідомості, не відчуває болю. Отже слід впливати на тіло з метою втрати чутливості до втрати свідомості. Розвиток анестезії, поява легких анестетиків, та нейролептиків призводить до революції у сфері знеболювання. Управління болем – занурення в аномальний сон (у випадках психічних розладів), гіпнотичний та галюційний стан під дією барбітуратів – стимулювали дослідження змінених станів свідомості.

Якщо наприкінці 90-х р. XX ст. в медичному журналі з анатомії на анатомічному корпусі людини можна було побачити трохи більше півсотні маркованих органів, які навчилися пересаджувати, то сьогодні їхня кількість неймовірно зросла. Фактично сучасна людина складається із штучних протезованих ділянок. Це не лише зовнішні гаджети, наприклад, телефони, смартфони, комп'ютери, що продовжують людську тілесність, не тільки зовнішнє протезування, а й внутрішнє, коли мікроелементи імплантуються всередину людини, наприклад, кардіостимулятори, нові підсилювачі зору та слуху, біокожа тощо [4].

Зміни відбуваються в різних вимірах, і людина втрачає центрацію, яка була характерна з часів Декарта для новоєвропейської свідомості. Це потужна втрата суб'єктивації, яка була гідністю та силою європейської самосвідомості, і яка сьогодні починає розмиватися. Відбувається розмивання меж людського/нелюдського, об'єкту/суб'єкту, соціального/несоціального, життя/нежиття. Це сьогодні ставить перед нами низку епістемологічних та морально-етичних проблем. Наприклад: людина, яка має штучний протез – це кіборг?

Кіборг – це поняття зараз широко використовується. Його поява пов'язана з впровадженням нових технологій, внаслідок чого ми отримуємо «digital body» – це тіло, яке є зникаючою, цифровою. Це і стало приводом говорити про глобальну антропологічну кризу. Виникають нові технології, які не відповідають тілесному досвіду людини. Криза пов'язується вже не так з розмиванням людського, а й у швидкій перспективі зі зникненням людського. Розмивання меж людського, чи прорив кордону можна побачити у кількох місцях [5].

1. До кінця XX століття наукова культура, кордон між людським і тваринним у багатьох місцях було прорвано. Біологія та еволюційна теорія вивели сучасні організми як об'єкти пізнання і майже

стерли межу між науками про життя та соціальними науками. Кіборг з’являється в міфі в тому місці, де порушено межу між твариною та людиною [5].

2. Межу було порушено між тваринно-людським (організмом) і машиною. У докібернетичну епоху машини були саморухомими, самобудівними, автономними. Сучасні машини стоншують різницю між природним і штучним, розумом і тілом, який саморозвивається і вибудовується ззовні. Відбувається перевизначення машини та організму як кодовані тексти, через які ми включаємось у гру листа та читання світу [6].

3. Стає все більш розпливчастою межа між фізичним та нефізичним. Сучасні машини – це мікроелектронні пристрої: вони скрізь, і вони невидимі. Силіконовий чіп – поверхня для письма. Лист, влада та технологія – давні партнери, але мініатюризація змінила наше сприйняття механізму. Найкращі машини зроблені із сонячного світла. Вони легкі та чисті, тому що вони сигнали, електромагнітні хвилі, сектори спектру. Людям далеко до такої плинності – вони матеріальні та непрозорі. Кіборги – це ефір, квінтесенція [7].

4. Розвивається межа між живим та неживим. Організм виявився переведений в область генетичного кодування та вичитування. Біотехнології – це технології письма, у сенсі перевели організми як об’єкти пізнання в біотичні компоненти, тобто, спеціальні пристрої обробки інформації.

Таким чином, комунікаційні технології та біотехнології переробляють наші тіла. Сьогодні ми пронизливо виразно усвідомлюємо, що означає мати історично конструйоване тіло. Падіння чітких розмежувань підриває основу, яка структурує людську свідомість.

Виявляється, машини це ми, наші процеси, аспект нашого втілення. Цифра домінує над свідомістю. А де ж Бог? Сьогодні кажуть: «У давнину бог жив у природі, в епоху Відродження переселився в людину, а в наш час – машини» [5]. Це сьогодні серйозний виклик сучасної філософії та культури, від яких чекають побудови нової онтології та нової мови опису. Виробляючи знання, ми знаходимося у своїх практиках та тілах, ми захоплені щільною матеріально-семіотичною мережею.

Як зауважив Д. Ло: «Ми маємо справу і зі значеннями, і з матеріалами. Ми вплетені у своє тіло, свої способи бачення та владні відносини, які проходять крізь нас та артикулюються нами. Ми, люди суть метод-складання» [8]. Вигадка може змінити світ. Реальність та вигадка співвідносяться. Включаються один до одного. Але вони не можуть і не повинні зводитись один до одного. Донна Харауей вводить поняття-троп – кіборг: «Кіборг – це кібернетичний організм, гібрид машини та організму. Творіння соціальної реальності, так само як і культури. Соціальна реальність проживає в соціальних відносинах, це наша найважливіша політична конструкція, що змінює світ-вигадку» [6].

Цей троп відображає численні взаємозв’язки та напруги, між машиною та людиною, людиною та твариною, між різними політичними чи соціальними ідентичностями та позиціями, між реальністю та вигадкою. Кіборг – це політичний та культурний продуктивний шлях. Він засновує можливі нові реалії, працюючи з матеріальними семіотичними відносинами та всередині них.

Поняття кіборг з’являється поряд з теоріями «онтологічного повороту» в епістемології та «повороту до матеріального» в соціології знання, які починаються з осмислення феноменів гібридності постсучасного світу, з виникненням нових техно-тілесних «складань» та розмивання людського. Однак, більшість панівних наукових парадигм не встигають за реальністю, що змінюється. Лідерство належить швидше письменникам, ніж вченим. В утопічних та антиутопічних творах, у науково-фантастичній літературі показано, як комунікаційні технології та біотехнології переробляють наші тіла. На межі науки та літератури будуються природно-технічні об’єкти, у яких різниця між машиною та організмом ретельно змашена; дух, тіло та зброя виявляються взаємозалежними.

Так, наприклад, Станіслав Лем, гармонійно синтезуючи у своїй чудовій повісті «Маска» [9] науковий фантастичний та психологічний детектив, намагався дослідити проблему «автодескрипції кінцевого автомату». Інакше кажучи, зрозуміти чи може машина, одягнена в прекрасну жіночу тілесність, поміщена в соціальну реальність «квазі» середньовіччя, самопізнати свої психічні процеси. У романі Філіпа Діка «Чи мріють андроїди про електровівці?» [10] порушується тема штучного людиноподібного життя.

Висновки

Таким чином, сьогодні ансамбль філософських, соціологічних, антропологічних, культурних а також технічних концептів, і метафор не об’єднані ні загальною семантикою, ні логікою побудови. Створення єдиної мови опису – це предмет дискусій та проблема майбутнього. Цифровізації розглядається як процес розвитку суспільства, що базується на перетворенні інформації на цифрову

форму за допомогою комп'ютерних засобів та охоплює серйозні технологічні перетворення у сфері культури.

Відмітимо, що на всіх рівнях життя сучасної людини, від глобальної політики до побутової рутини повсякденності, протягом останніх кількох десятиліть відбулися кардинальні зміни. У цій новій дійсності критично важливою є не тільки поява нового інформаційно-комунікаційного поля, яке радикально перетворило звичну інфраструктуру соціокультурного життя, а й вибухове зростання швидкості змін, викликаних проривним розвитком цифрових технологій.

Важливо відзначити, що феномен надшвидкого розвитку виникає одночасно з приходом цифрових технологій, особливість яких полягає в тому, що при колосальному впливі на всю технологічну, соціокультурну інфраструктуру самі вони вимагають мінімального залучення матеріальних ресурсів та мінімальної зміни навколишнього середовища. Іншою найважливішою особливістю сучасного етапу розвитку є те, що вперше в історії його визначальним напрямом є прогрес в інфокомунікаціях та когнітивних технологіях. Технологія вступила в ту сферу, яка робить людину людиною розумною, а людський соціум виділяє з будь-яких інших біологічних угруповань.

Таким чином, поява цифрових технологій з властивими їм універсальністю застосування та специфічним взаємозв'язком прогресу та поширення призвела до якісного стрибка швидкості соціотехнологічного розвитку. Революціонізуючи зміни соціотехнологічного середовища стали відбуватися багаторазово за час одного людського життя, і в результаті покоління, що нині живе, здійснило миттєвий в історичному масштабі часу стрибок у цифрову цивілізацію, яка продовжує змінюватися в темпі перманентної соціотехнологічної революції.

Література

1. Рене Декарт. Метафізичні роздуми. Пер. з франц. Зої Борисюк Київ: Юніверс, 2000, С.21–298.
2. Miller D, Horst H. The digital and the human: a prospectus for digital anthropology URL: <https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic-and-teaching-staff/daniel-miller/digital-and-human-prospectus-digitalanthropology-1>
3. European History Reloaded: Curation and Appropriation of Digital Audiovisual Heritage (CADEAH) (No. 699523, 2018–2021). URL: <https://cadeah.sites.uu.nl/2018/09/26/european-history-reloadedproject-kick-off/>
4. Stebbing T. A Cybernetic View of Biological Growth: *Cambridge University Press*, 2010.
5. Лись Д.А. Кіборгізація суспільства у сучасній біотехнології та культурі в епоху homo technicus. *Сучасні технології біомедицини інженерії* : матеріали II міжнародної науково-технічної конференції 17–19 травня 2023 р. / за заг. ред. І. В. Прокоповича, Н. В. Манічевої ; Нац. ун-т «Одеська політехніка». – Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2023. С. 258–262. ISBN 978-617-7417-11-7 URL: https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1eeQZmk97uWXm_3Cq4ZtM5YLu7UZUmWj
6. Haraway Donna. A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist Feminism in the Late Twentieth Century. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1991. P. 149–238.
7. Лись Д.А. Кіборг як код цифрової антропології. *Digital transformations in culture* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С. 130-141 <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-8> ISBN 978-9934-26-319-4 URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/336/9263/19327-1>
8. Artmann S. Computers and Anthropology. *21st Century Anthropology: A Reference Handbook*, 2 vols. / Ed. H.J. Birx. L.: Sage, 2010. Vol. 2. P. 915–924.
9. Храпов S.A. Technogenetic man: the problems of social and cultural ontologization // *Voprosy ilosoii*. 2014. № 9. P. 66–75.)
10. Fischer M. Worlding Cyberspace: Towards a Crucial Ethnography in Time, Space, Theory. *Critical Anthropology Now: Unexpected Context, Shifting Constituencies, Changing Agendas* / Ed. G. Marcus. Santa Fe: SAR Press, 1999. P. 245–305.